

A. AZ INTERDISZCIPLINÁRIS KERET DISZCIPLINÁI

Bevezetés

A MULTIMEDIÁLIS HUMÁN KOMMUNIKÁCIÓ ELEMZÉSE INTERDISZCIPLINÁRIS KERETÉNEK ASPEKTUSAI

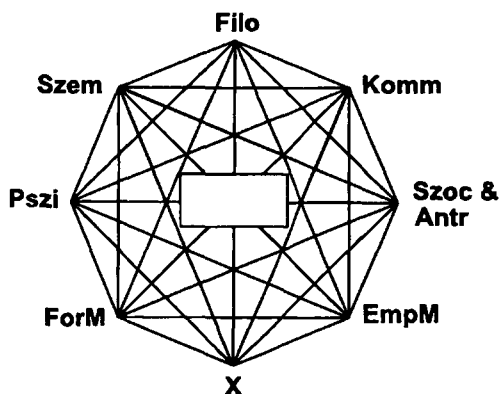
PETŐFI S. JÁNOS

0. A humán kommunikáció komplexitása megkívánja, hogy elemzését interdiszciplináris keretben hajtsuk végre. Komplexitásról beszélve olyan tényekre kell gondolnunk, mint egyrészt a különféle jelrendszerek használatának azoktól az ismeret-/meggyőződés-/hiedelem-, valamint feltételezés- és preferenciarendszerektől való függősége, amelyeket az alkotók és befogadók egy-egy kommunikációs-szituációban működtetnek, másrészt a különféle szemiotikai tényezők interakciója a különféle kommunikátumok formai és szemantikai felépítésében.

A következőkben egy olyan interdiszciplináris keret felvázolására teszek kísérletet, amelyben mind a (szükségképpen multimediális) humán kommunikáció, mind az abban létrehozott, illetőleg befogadott kommunikátumok elemzésére és leírására szolgálni kívánó elméletek aspektusainak vizsgálata elvégezhető.

1. Az az interdiszciplináris keret, amelyet az 1. ábra mutat, egyfelől lehetővé teszi mind a szemiotikai [= Szem] és kommunikációelméleti [= KomE], mind a filozófiai [= Filo], pszichológiai [= Pszi], valamint szociológiai és antropológiai [= Szoc & Antr] kutatás eredményeinek figyelembevételét, másfelől mindazon eszközökét és módszereket, amelyeket a formális és empirikus metodológiák ([= ForM] és [= EmpM]) diszciplinái az eddigiek során létrehozta. Az 1. ábrában az „X” szimbólum a helyett a diszciplína (vagy tudásrendszer) helyett áll, amit egy-egy speciális szempont elemzésénél célszerű segítségül hívni; ilyen diszciplína lehet például a történelem, a kultúrtörténet, a tudománytörténet, a pedagógia stb.

Vizsgáljuk most röviden ennek az interdiszciplináris keretnek az egyes diszciplináit.

1. ábra

A humán kommunikáció vizsgálatának és leírásának interdiszciplináris kerete

Filozófia

A filozófia feladata a humán kommunikáció kutatásában sokrétű és komplex.

- Az *általános filozófia* a kommunikáció valamennyi olyan aspektusával kell foglalkozzon, amely nem képezi a szemiotikai filozófia közvetlen tárgyát, azaz az egzisztenciálissal, a morálissal stb.
- A *jelkomplexusok és használatuk szemiotikai filozófiája* [röviden: *a nyelv(ek) filozófiája*] a humán kommunikáció – mindenekelőtt a multimediális szignifikáció – szemiotikai filozófiai aspektusait kell vizsgálja és leírja explicit módon. Más szóval arra a kérdésre kell választ keressen, hogy multimediális fizikai manifesztációk milyen kommunikációs-szituációkban vál(hat)nak jelentéshordozókká, és milyen módon? Ez a feladat egyúttal az interpretálás filozófiai aspektusainak a vizsgálatát is magában foglalja, mind ami a kommunikátumok létrehozásánál, mind ami a kommunikátumok befogadásánál végrehajtandó interpretálás(oka)t illeti.
- Végül a *tudományelmélet* a multimediális humán kommunikátumok elemzésére és leírására szolgáló elméletek felépítésének metametodológiai kérdéseit kell vizsgálja. Elsősorban azt, hogy az explicitég/formalizálhatóság milyen foka várható el a különféle kommunikátumok elemzésére és leírására létre hozni szándékozott elméletektől, valamint hogy ezekben az elméletekben milyen reprezentációs nyelvek (reprezentációs rendszerek) kerülhetnek alkalmazásra.

Szemiotika (abban az értelemben, amelyben e terminust itt használom)

Feladatának kell tekintse a humán kommunikációban felhasználásra kerülő jelrendszerek (és jelrendszer-kombinációk) felépítésének elemzését és explicit leírását.

Kommunikációelmélet (abban az értelemben, amelyben e terminust itt használom)

Feladatának kell tekintse egyrészt a kommunikációs-szituációk meghatározó tényezőinek, másrészt az ezekben felhasználásra kerülő (multimediális) kommunikátumok jellemző tulajdonságainak elemzését és explicit leírását.

Pszichológia

Feladatának kell tekintse

- az *általános pszichológia* szempontjából annak a szerepnek az elemzését és explicit leírását, amit a percepció/appercepció (illetőleg 'elképzelt' perceptumok/apperceptumok manifesztálása) játszik a humán kommunikációban;
- a *kognitív pszichológia* szempontjából azon tudás-/meggyőződés-/hiedelem-, feltételezés-, valamint preferenciarendszerek organizációjának és használatának az elemzését és explicit leírását, amelyek 'mentális modellek'-ként kerülnek alkalmazásra a kommunikátumok létrehozása és befogadása során; végül
- a *kísérleti pszichológia* szempontjából a humán kommunikátorok különféle médiumokkal szemben tanúsított kommunikatív viselkedésének vizsgálatát.

Szociológia & antropológia

Feladatának kell tekintse mindazoknak az aspektusoknak szociológiai, illetőleg antropológiai szempontból történő vizsgálatát, amelyeket a filozófia, szemiotika, kommunikációelmélet és pszichológia a maga szempontjából és a maga eszközeivel vizsgál.

A formális és empirikus metodológiák diszciplínái

Ami ezeket a metodológiákat illeti, az érintett diszciplínák azt kell vizsgálják, hogy milyen – az eddigiek során létrehozott – *formális rendszerek* (beleértve az elektronikus szimulációs rendszereket is) és *empirikus eljárások* kerülhetnek alkalmazásra a humán kommunikáció elemzésénél és leírásánál, illetőleg hogy a meglévő rendszerek mi módon tökéletesíthetők ilyen jellegű alkalmazás céljára.

Szeretném hangsúlyozni, hogy e rövid leírásban

- (1) érdeklődésem előterében a *verbális* (illetőleg a *releváns verbális összetevővel rendelkező multimedialis*) kommunikáció aspektusai álltak;
- (2) a *verbális kommunikátumok szűkebb értelemben vett nyelvi elméleteit* (a nyelvészetet, a nyelvészeti poétikát és verstant) – implicit módon – a fenti értelemben vett szemiotikához és kommunikációelméletéhez *egyidejűleg* tartozó (rész)diszciplínáknak tekintetem, amennyiben az előbbi a 'rendszerekkel', az utóbbi a 'rendszerek használatával' foglalkozik; a *képi*, illetőleg *zenei összetevővel rendelkező verbális kommunikátumok* nem verbális összetevőinek 'szűkebb értelemben nyelvi elmélete' feltehetően a verbális kommunikátumok nyelvi elméleteihez hasonló módon kezelhetők;
- (3) nem volt szándékom figyelembe venni azokat a kölcsönös (interdiszciplináris) kapcsolatokat, amelyek az említett egyes diszciplínák között fennállnak (vagy fennállhatnak);
- (4) az egyes diszciplínák feladatai között csupán az általam legrelevánsabbnak tartottakat soroltam fel;
- (5) a figyelmet elsősorban azoknak a leírásoknak az explicitiségére kívántam irányítani, amiket ezeknek a diszciplínáknak nyújtaniuk kell.

2. A fentiekben körvonalazott interdiszciplináris keret alkalmas kontextust nyújt mind a *humán kommunikáció történeti változásainak* elemzésére általában, mind a *multimedialis kommunikáció egyes típusainak* a vizsgálatára, mind egy olyan *általános szemiotikai (textológiai) elmélet* aspektusainak a tárgyalására, amely a különféle médiumok elemeiből létrehozott kommunikátumok formai és szemantikai felépítésének elemzését és explicit leírását tekinti feladatának. A továbbiakban ezzel a három feladatkörrel kívánok röviden foglalkozni.

2.1. Ami a *humán kommunikáció történeti változásainak* elemzését illeti, az interdiszciplináris keretet alkotó egyes diszciplínák azzal kapcsolatban a következő speciális feladatokat kell hogy elvégezzék.

Filozófia: a történeti változások okait és következményeit kell hogy elemezze, és ezek számára filozófiai magyarázatot kell keresen.

Szemiotika: egyrészt azt kell vizsgálja, hogy egy adott szemiotikai rendszer mi módon 'készíti elő' a rákövetkező rendszer kialakulását, másrészt azt, hogy az új rendszer milyen változásokat hoz létre a régióban.

Kommunikációelmélet: az új médium(ok) alkalmazása következtében létre jövő (vagy az az(ok) által megkívánt) új kommunikációszituációkat kell hogy elemezze. [A 'médium' terminust itt és a továbbiakban 'kommunikátumok létrehozására szolgáló szemiotikai matéria' értelemben használom.]

Pszichológia: (a) azt a perceptív/apperceptív képességet kell elemezze, amit az új médium(ok) megkíván(nak), (b) azokat az esetleges változásokat kell vizsgálja, amit az új médium(ok) okoz(nak) a mentális modellek szerkezetében és alkalmazásában, végül

(c) azokról az esetleges változásokról kell számot adjon, amelyeket az új médium(ok) okoz(nak) a humán kommunikátorok kommunikatív viselkedésében.

Szociológia & antropológia: az új médiumok létrejöttét motiváló szociológiai, illetőleg antropológiai tényeket kell hogy elemezze, és az új médiumok használatának a következményeire kell hogy szociológiai, illetőleg antropológiai magyarázatot keressen.

A formális metodológiák diszciplínái: azoknak a formális modelleknek a tulajdonságait kell vizsgálgják, amelyek az előzőektől különböző (új) médiumú kommunikátumok elemzése és leírása során alkalmazást nyerhetnek, valamint az eltérésekből adódó elméleti és gyakorlati következményeket.

Az empirikus metodológiák diszciplínái: azoknak a módszereknek és eszközöknek a tulajdonságait kell vizsgálgják, amelyek az előzőektől eltérő médiumoktól függő kommunikatív viselkedés vizsgálata során alkalmazást nyerhetnek.

A történeti változások vizsgálatakor az interdiszciplináris keret „X” összetevője a *történelem* lehet, mind általános értelemben véve, mind szorosan az érintett témához kapcsolódva.

2.2. A multimediális humán kommunikáció egy-egy adott típusának a vizsgálatára vonatkozóan az egyes diszciplínák a fentiekben felsorolt feladatokkal analóg feladatokat kell elvégezzenek, értelemszerűen a vizsgált kommunikációtípusra értelmezve azokat.

2.3. Ami a multimediális humán kommunikáció egy általános szemiotikai (textológiai) elméletét illeti, az interdiszciplináris keretet alkotó diszciplínák feladatai a következőkben fogalmazhatók meg.

Filozófia

A nyelvek filozófiája és a tudományelmélet azt kell vizsgálják, hogy

- (1) MILYEN KÖVETELMÉNYEKNEK KELL ELEGET TEGYENEK AZOK A SZEMOTIKAI (TEXTOLÓGIAI) ELMÉLETEK, AMELYEK EGY-EGY ADOTT MÉDIUM ÁLTAL MEGHATÁROZOTT HUMÁN KOMMUNIKÁCIÓFOLYAMAT, VALAMINT AZ ABBAN LÉTREHOZOTT, ILLETŐLEG BEFOGADOTT KOMMUNIKÁTUMOK ELEMZÉSÉT ÉS LEÍRÁSÁT TEKINTIK FELADATUKNAK;
- (2) MILYEN REPRESENTÁCIÓS RENDSZEREK ALKALMAZHATÓK AZ EGYES MÉDIUMOKTÓL FÜGGŐ SZEMOTIKAI (TEXTOLÓGIAI) ELMÉLETEKBEN;
- (3) MI A LEHETŐSÉGE EGY OLYAN ÁLTALÁNOS SZEMOTIKAI (TEXTOLÓGIAI) ELMÉLET LÉTREHOZÁSÁNAK, AMELYNEK KERETÉBEN TETSZŐLEGES MÉDIUM(KONFIGURÁCIÓ)TÓL FÜGGŐ HUMÁN KOMMUNIKÁCIÓFOLYAMATOK, VALAMINT AZ AZOKBAN LÉTREHOZOTT, ILLETŐLEG BEFOGADOTT KOMMUNIKÁTUMOK ELEMZÉSE ÉS LEÍRÁSA VÉGREHAJTHATÓ.

AZ INTERDISZCIPLINÁRIS KERET EGYES DISZCIPLINÁI OLY MÓDON KELL HOGY FELADATUKAT TELJESÍTSEK, HOGY AZ ÖSSZHANGBAN LEGYEN A NYELVEK FILOZÓFIÁJA ÉS A TUDOMÁNYELMÉLET ÁLTAL MEGFOGALMAZOTT KÖVETELMÉNYEKKEL. EZEK A FELADATOK EGY ÁLTALÁNOS SZEMIOTIKAI (TEXTOLÓGIAI) ELMÉLET LÉTREHOZÁSÁVAL KAPCSOLATBAN RÖVIDEN A KÖVETKEZŐK.

Szemiotika

Mindenekelőtt a különféle kommunikációs-situációkban használt jelrendszerek (médiumok) tipológiáját kell megalkossa, az egyes típusok adekvát elemzésére és explicit leírására építve.

Kommunikációelmélet

Egyfelől a lehetséges kommunikációs-situációk tipológiáját kell megalkossa, az egyes típusok adekvát elemzésére és explicit leírására építve, másfelől a lehetséges kommunikátumokét.

Pszichológia

Mindenekelőtt azon mentális modellek szerkezetének és alkalmazásának az elemzését kell elvégezze (és explicit leírását kell nyújtsa), amelyek egy általános szemiotikai (textológiai) elméleti keretben alkalmazásra kell kerüljenek a különféle médiumú kommunikátumok létrehozásának és befogadásának leírása folyamán.

Szociológia & antropológia

Egyfelől azoknak a (világra és szociális interakciókra vonatkozó) tudás-/meggyőződés-/hiedelem-, feltételezés- és preferenciarendszereknek az elemzését kell elvégezze, amelyek a különféle kommunikációs-situációkban a kommunikátorok részéről alkalmazásra kerülnek, másfelől azt a formát, amelyben ezek a rendszerek egy általános szemiotikai (textológiai) elmélet keretében a leghatékonyabban operacionalizálhatók.

A formális metodológiák diszciplínái

Azokat a formális modelleket (és reprezentációs rendszereket) kell rendelkezésre bocsássák, amelyek egy általános szemiotikai (textológiai) elmélet keretében alkalmazást nyerhetnek.

Az empirikus metodológiák diszciplínái

Mindenekelőtt azokat a módszereket kell kidolgozzák (és eszközöket kell létrehozzák), amelyek egy általános szemiotikai (textológiai) elméleti keret alkalmazásának a vizsgálata során felhasználhatók.

Egy általános szemiotikai (textológiai) elmélet kidolgozása során az interdiszciplináris keret „X” összetevője legcélszerűbben minden alkalommal azzal a diszciplínával

helyettesíthető, amelynek szövegei az elmélet alkalmazhatóságának éppen folyamatban lévő ellenőrzésénél teszt funkciót töltenek be.

3. Mind az interdiszciplináris keret, mind a különféle elméletek kidolgozottsági fokának az adott elvárásokat kielégítő volta csak az elméleti kutatás és a létrehozott elméletek alkalmazása közötti folyamatos *visszacsatolás* útján ellenőrizhető, illetőleg biztosítható.

SOME ASPECTS OF THE INTERDISCIPLINARY FRAME OF THE ANALYSIS OF THE MULTIMEDIAL HUMAN COMMUNICATION

JÁNOS S. PETŐFI

In this paper the frame of the interdisciplinary foundation of the analysis of the human communication is described and commented. The following disciplines belong to this frame: philosophy, semiotics, theory of communication, psychology, sociology/ethnomethodology, the disciplines of a formal methodology, and the disciplines of an empirical methodology. The adequateness of a theoretical framework for the analysis depends on how the requirements formulated by these disciplines concerning the human textprocessing can be satisfied in the instrumentarium of this theoretical framework.